

Nawoord van de vertaler

Andere levens dan het mijne, een min of meer autobiografisch relaas van de Franse schrijver Emmanuel Carrère, begint met de tsunami in december 2004 die hij zelf meemaakte op Sri Lanka. Hij is er op vakantie met zijn nieuwe vriendin en hun beider zonen en verwijt zichzelf op een van de eerste bladzijden: ‘dat ik mijn zoons niet die onbaatzuchtige nieuwsgierigheid, die scherpe blik kon bijbrengen die ik bijvoorbeeld zo bewonder bij Nicolas Bouvier. Ik had *De schorpioenis* meegenomen, waarin deze reisboekenschrijver zijn verblijf in Galle beschrijft, een versterkt stadje op ongeveer dertig kilometer van de plek waar wij zaten, aan de zuidkust van het eiland. Het is niet zoals *De wegen van de wereld*, zijn beroemdste boek, een relaas van verrukking en celebratie, maar van ontredding, van gemis, van diepe depressie. Ceylon wordt erin beschreven als een betoverd eiland, in de zin van vervloekt, niet als het magische eiland uit reisgidsen voor coole backpackers en jonggehuwden. Bouvier is er bijna gek geworden, en óns verblijf, of men dit nu zag als een huwelijksreis of een proefexamen voor mogelijke gezinsvorming, was mislukt.’

Ik dacht even dat ik hallucineerde, want dat ‘beroemdste boek’ van Bouvier, uit 1963, dat had ik net vertaald. Zeven maanden lang had ik met *L’usage du monde* geleefd, het was in april 2009 uitgekomen en het had mooie, soms zelfs lyrische recensies gekregen. En nu, een paar maanden later, in Carrères *D’autres vies que la mienne* dat ik binnenkort zou gaan vertalen, kwam ik hem weer tegen. Een krankzinnig toeval? Nee, beslist niet. Het succes kwam laat voor Bouvier, maar zijn ster was in Frankrijk gedurende de laatste tien jaar van zijn leven en vooral postuum (hij overleed in 1997) gaandeweg gestegen. Dat hij inmiddels in het Spaans, Perzisch en Kroatisch wordt vertaald, zou hem hogelijk hebben verbaasd... Geen bestsellerauteur, nee, dat niet, meer een *writers’ writer*. Niets logischer dus dan dat Carrère diens boek over Ceylon meenam toen hij naar Sri Lanka ging. En evenmin dat de Franse schrijfster Élisabeth Barillé me schreef dat *De wegen van de wereld*, haar *livre de coeur*, haar lievelingsboek en inspiratiebron was.

Nicolas Bouvier verbleef van maart tot oktober 1955 in Galle. De voorgeschiedenis kennen we: na hun lange reis van Belgrado naar Kabul (1953-54) breekt zijn vriend en reisgeenoot Thierry Vernet de door hen geplande reis om de wereld af en voegt zich op Ceylon bij zijn verloofde Floristella. Bouvier wil eigenlijk doorreizen naar Centraal-Azië en China, maar de politieke situatie maakt dat onmogelijk, en in zijn oude Topolino, die in Bombay door Fiat wordt opgekalefaterd, steekt hij in zijn eentje het immense subcontinent over om op Ceylon het huwelijk van zijn vrienden bij te wonen en vandaar de boot te nemen naar Japan. Het

kersverse echtpaar keert twee maanden later terug naar Europa en de eerste pakketboot naar Japan wordt pas in oktober verwacht. Bouvier blijft alleen achter in Galle en maakt daar, geplaatst door eenzaamheid, ziekte, geldgebrek en niet te vergeten liefdesverdriet, iets mee wat vijftig jaar lang als een graat in zijn keel zal blijven steken.

Na Ceylon brengt hij een jaar door in Japan en keert eind 1956 terug naar zijn geboortestad Genève. Hij ontmoet er zijn toekomstige vrouw Éliane en begint aan *L'usage du monde*. Het schrijven gaat moeizaam, het boek kent een al even moeizame uitgeefgeschiedenis en zal uiteindelijk in 1963 min of meer in eigen beheer worden gepubliceerd. In 1964 vertrekt hij met vrouw en zoontje Thomas voor twee jaar naar Japan, waar hij rondreist, fotografeert en poëzie begint te schrijven. Zijn verblijf resulteert in het boek *Japon* (1967), dat in 1975 in aangepaste vorm zal uitkomen als *Japanse kroniek*. Terug in Zwitserland ontwikkelt hij zich tot iconograaf en fotograaf van kunstobjecten ter illustratie van boeken en encyclopedieën. Hij houdt lezingen, publiceert een dichtbundel, verzorgt foto-exposities en culturele en literaire uitzendingen op de Zwitserse televisie en blijft uiteraard ook reizen, naar Korea, Indonesië, Japan, Roemenië. Maar Galle blijft door zijn hoofd spoken, en wanneer de Fondation Pro Helvetia hem in 1971 een beurs verleent voor het schrijven van een boek over Ceylon, is het gevolg een diepe depressie. Bouvier is een zware drinker, hij rookt als een ketter, de depressies volgen elkaar op, hij slikt antidepressiva en onderwerpt zich aan psychotherapie.

Als Éliane in 1979 besluit om fulltime voor het Rode Kruis in Genève te gaan werken, heeft Bouvier, inmiddels vijftig, eindelijk zijn handen vrij om zich aan zijn boek over Galle te wijden. Hij herleest alle brieven die hij vanuit Galle aan Thierry heeft geschreven en het dagboek dat hij er heeft bijgehouden. Hij worstelt met de vormeloosheid die hij op 'zijn' Eiland heeft ervaren. Veel kleuren, geen vormen. Dat geldt ook voor de mensen: die ellenlange namen waarachter niemand thuis is... Hij droomt van een Portugese soldaat in een zwarte wambuis die hem om de absolutie vraagt. Hij prikt afbeeldingen van insecten aan de muur boven zijn bureau. En uiteindelijk weet hij, in de woorden van zijn biograaf François Laut, zijn trauma 'om te zetten in een soort van half-autobiografisch, half-fantastisch sprookje'.

Fantastisch, in de zin van verzonnen. Inderdaad, want één van de dingen die ik me tijdens het vertalen had afgevraagd was wat het werkelijkheidsgehalte was van de tovenaars in M., van al die zwarte magie en hekserij waarvan het boek vergeven is. Ging het wellicht om een metafoor? Het was een van de vragen waarmee ik in oktober 2010 in het spoor van Bouvier, zij het ietsje sneller en voor een aanzienlijk kortere periode, naar het in 1972 tot Sri Lanka omgedoopte Ceylon vertrok.

Het Fort van Galle, vijfenvijftig jaar later en inmiddels prijkend op de Werelderfgoedlijst van de Unesco, is iets wonderbaarlijks. Een zeventiende-eeuws VOC-fort dat uitsteekt in de zee, met een grote poort met het Nederlandse wapen (nee, geen eenhoorns maar nogal knullige Bataafse leeuwen), bastions met namen als Zwart, Utrecht, Akersloot en Klippenberg en straatjes die Leynbaan Street heten. Ik speelde er twee dagen voor journalistje en sprak er ondermeer met de bejaarde eigenaar van het Royal Dutch Café (!) en 'Nana' van het Serendipity Arts Café. Jazeker, ze hadden van die 'Frenchman' gehoord, maar de een was destijds op de grote vaart en de ander te jong om hem te hebben gekend. Op mijn brandende vraag of er vroeger op het eiland soms zwarte magie werd beoefend reageerden ze aanvankelijk nogal terughoudend om pas na enig aandringen te erkennen dat dit inderdaad het geval was, sterker, dat die hekserij nog steeds bestond en 'very dangerous' was. En waar stond die M. voor, dat gevaarlijke gehucht M. met zijn tovenaars? Dat moest, zeiden ze, de stad Mátara zijn, zo'n 45 kilometer verderop.

Ik bezocht natuurlijk ook Bouviers pension in 22 Hospital Street. De pensionhouder was een paar jaar geleden overleden, maar zijn kleindochter en haar man ontvingen me allerliefst en natuurlijk mocht ik de blauwe kamer van Bouvier bekijken, een kamer die overigens nog steeds blauw was en er misschien nog wel armoediger uitzag dan in 1955. Ze wisten me bovendien te vertellen dat er een paar jaar geleden een film was opgenomen, *Nicolas Bouvier, 22 Hospital Street*, die ze me heel graag wilden laten zien, maar helaas, hun dvd-recorder was kapot. Ik heb die film uit 2005 later gezien, in een Franstalige en Duitstalige versie (met de commentaarstem van Bruno Ganz): als filmische weergave van het boek is die zeker geslaagd en vooral interessant door de pensionhouder die erin aan het woord wordt gelaten en niet veel later zou overlijden.

Dat huis wierp overigens weer nieuwe vragen op, want Bouvier beschrijft hoe zijn kamer gelegen is aan de rechterzijde van het huis boven aan een trappetje van vijf treden en met een balkon met uitzicht op zee. Allemaal niet waar: voorbij de veranda ga je naar links en beklim je een trap van vijftien treden, en het balkon kijkt uit op de binnenplaats en niet op de zee. Vreemd. Er was evenmin een Indigo Street te bekennen (vermoedelijk Pedlar's Street) en ook andere richtingaanduidingen klopten niet. De 'vervalsing' begint al helemaal aan het begin van het boek met de 'Kaap van de Goddelijke Maagd'. Hiermee moet haast wel de oude Kaap Comorin zijn bedoeld, oftewel de stad Kanyakumari, met een heiligdom gewijd aan de goddelijke maagd Devi Kanyakumari. Dat hij vandaar is overgestoken naar Ceylon is echter uiterst onwaarschijnlijk.

Als men de biografie van Laut erop naslaat, die zich baseert op de *cahiers* en brieven van Bouvier, rijst ook een geheel ander beeld op van zijn verblijf op Ceylon. In Colombo wordt Bouvier net als in Bombay vergast op een 'Fiatshow' in aanwezigheid van de Italiaanse ambassadeur. In de Eighty Club voert hij het nummer 'zigeuners-Tabriz-Koerden' op, met Thierry op de accordeon. Hij ontmoet de Brit Dick Hensman, uitgever van het literaire tijdschrift *Community*, waarvoor hij meerdere artikelen schrijft die in de zomer van 1955 worden gepubliceerd, en niet, zoals in *De schorpioennis* wordt gesuggereerd, pas tegen het einde van zijn verblijf. Tania Richardson, directrice van een middelbare school, vertaalt zijn lezingen in het Engels, een zekere Siegel repareert zijn bandrecorder, de Ierse gemeenschap organiseert een party in een pub ter ere van de 'famous traveller' en in september gaat hij een tijdje uitrusten in het binnenland van Ceylon, te midden van de beroemde theeplantages van Nuwara Elya.

Kortom, een 'half-autobiografisch en half-fantastisch sprookje', maar dan toch niet zo autobiografisch als het lijkt, en ook niet zo fantastisch. Want die zwarte magie bestond echt, en de leviterende priester is hij daadwerkelijk, zij het in een andere vorm, tegengekomen: een halfseniele Italiaanse *padre* die op de trap voor de katholieke kerk hartverscheurend zit te snikken omdat het te warm is om te bidden...

Het woord 'transparantie' komt vaak voor in *De wegen van de wereld* en ook in *De schorpioennis*. Het houdt verband met het idee van reizen als een afpellen van jezelf, want het gaat erom, aldus een schitterende passage in *De schorpioennis*, 'om jezelf kaal te plukken, uit te spoelen en uit te wringen tot je net zo'n versleten handdoekje bent als dat je met een stukje zeep krijgt aangereikt in een bordeel.' Maar ook bij het schrijven gaat het om transparantie, om een afpellen tot op de kern: 'Want hoe zonder die onthechting en transparantie ooit hopen te laten zien wat je hebt gezien?' Of zoals hij het in 1959 in een van zijn *cahiers* verwoordt: 'Waar ik op uit ben heeft niets te maken met literaire virtuositeit, nee, het is *sincérité* ('oprechtheid' maar ook 'authenticiteit'): de dingen waar je het over hebt de plaats geven die ze toekomt.' En tien jaar later noteert hij dat schrijven net als reizen een verdwijnen, een oplossen van de persoonlijkheid moet zijn teneinde de werkelijkheid recht te doen: 'Weerspiegeling, echo, luchtstroom worden, één worden met de dingen om later uit hun naam te kunnen spreken.'

Laut wijst er in *Nicolas Bouvier, l'oeil qui écrit* evenwel op dat de schrijfstijl van Bouvier het tegendeel is van een 'verdwijnen: 'zijn stijl, geheel tegengesteld aan die van bijvoorbeeld een Samuel Becket, is rijk, expansief, met een eerherstel van het drietal adjectieven', terwijl Bouvier 'als verteller-reiziger nu juist de spil is van zijn boeken'. Ook Floristella

heeft na lezing van *De Schorpioenvis* enige kritiek: ‘Schitterende momenten wanneer je je laat gaan en je een beetje blootgeeft, wanneer je het over jezelf hebt, over je ouders, over wat je echt raakt, en niet over de nonchalante avonturier die aan mooie beelden schaaft. Dan haak ik af. En soms weet ik niet of ik een dagboek, een impressionistisch essay of een surrealistische roman lees.’

Bouvier antwoordt: ‘Op die wonderlijke plek bestond een tegenstelling tussen de schoonheid en het niets: en het is die tegenstelling – die verborgen heraldiek – die ik vorm heb willen geven. [...] Mijn enige redding tijdens mijn verblijf in Galle was om te denken aan vormen waaraan ik me vast kon klampen, veel meer dan aan mijn armzalige gemoedstoestand. Vandaar een zeker formalisme dat je irriteert.’ Geen mooischrijverij dus, maar een ware noodzaak, die hem er in zijn worsteling met het schrijven ook toe heeft gebracht om het strikt autobiografische los te laten, die werkelijkheid te ‘verdichten’ en zo tot de kern door te dringen, want, zo noteert hij, ‘het is absoluut niet nodig dat het Galle uit mijn boek op de werkelijkheid lijkt, het moet lijken op mijn werkelijkheid van vandaag.’ Zodat je je kunt afvragen of die vijf treden die naar zijn *blauwe* kamer leiden in werkelijkheid niet de paar treden zijn die naar zijn *rode* werkkamer leiden, in zijn huis ‘Vieux-Toit’ in Cognoy... En wat de lezer wellicht is ontgaan: de naam van ‘zijn’ eiland wordt nimmer genoemd.

Nee, beslist geen mooischrijverij, geen aaneenrijgen van mooie beelden. Bouvier is een schrijver die je heel langzaam moet lezen, moet ‘degusteren’, haast als poëzie. Hij doet een beroep op de zintuigen van de lezer, zijn ogen, zijn neus, en grijpt hem geregeld bij de lurven, bijvoorbeeld door hem aan te spreken en het verhaal in te trekken, maar ook door zijn uiterst beknopte en erudiete verwijzingen naar godsdienst, geschiedenis en cultuur, die de lezer dwingen er de encyclopedie op na te slaan. Zijn stijl is dus heel levendig, maar tegelijk ook ‘verdicht’, in de zin van compact, en het is aan de lezer om de verschillende draden uit elkaar te trekken, want er is dikwijls sprake van meerduidigheid. Neem alleen al de titel, niet alleen van het boek zelf maar ook van het hoofdstuk over zijn grote liefde M. (Manon), die hem tegelijk met haar huwelijksaankondiging een zilveren visje stuurt, want zijn sterrenbeeld is Vissen. Zij is Schorpioen: samen een schorpioenvis dus. Maar de echte schorpioenvis is natuurlijk het wonderbaarlijke beest dat rondzwemt in een augurkenpot op de toonbank van de dikke kruidenierster en dat, denk ik, symbool staat voor ‘het vertoon van zinloze schoonheid’ op het Eiland, een schoonheid waar je niet bij kunt komen...

Dat het ook de titel van het boek is geworden berust op een zeker toeval, want de oorspronkelijke titel die Bouvier voorstelt aan zijn uitgevers (het Zwitserse Bertil Galland en het Franse Gallimard) is ‘Het stiltegebied’. Nee, zegt Galland, te Zwitsers, te beperkend (?) De

Schorpioenvis dan? Prima, niet erg 'lustopwekkend', maar het is een titel die men niet vergeet...

Hoe dan ook, als Bouvier in november 1980 het boek voltooit 'waarop ik geen greep krijg en dat ik als het mooiste beschouw waaraan ik ooit ben begonnen', noteert hij: 'Ik heb de laatste hand gelegd aan dat verdomde kleine relaas dat me zo veel moeite heeft gekost. Ik heb niets meer te zeggen over dat eiland waar ik haast gek ben geworden...Het ging er niet alleen om een oude rekening te vereffenen maar vooral om te leren hoe een verhaal te vertellen... In laatste instantie is het een sprookje gebalkt door een ezel en bedoeld voor mensen die intelligenter zijn dan ik.'